

ЕСТЕРГОМСЬКИЙ АРХИЄПИСКОП В СИСТЕМІ РУСЬКО-УГОРСЬКИХ ВІДНОСИН КІНЦЯ XII – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XIII СТОЛІТЬ¹

Стаття присвячена малодослідженій проблемі участі естергомської кафедри в реалізації програми Арпадів підпорядкування Галицького князівства.

Ключові слова: Галицьке князівство, Арпади, естергомський архієпископ, король Кальман, Володислав Кормильчич.

Взаємовідносини східнослов'янських князівств з Угорським королівством у кінці XII – першій половині XIII ст. характеризуються неабиякою активністю. Нарративний і актовий матеріал у прямій й опосередкованій формі констатує поглиблення сюзеренних, династичних, військово-політичних, економічних і конфесійних впливів Арпадів у Галицькій землі й частково на Волині. Такі зміни супроводжувалися міжкнязівськими непорозуміннями й конфліктами за право володарювати у Верхньому і Середньому Подністров'ї. Найуспішніше реалізували власне право контролю над спадщиною Ростиславовичів (перша галицька династія, 1092–1198/99 рр.) королі Бела III (Bela, 1172–1196 рр.) і Ендре II (Андрѣи, Andreas, 1205–1235 рр.), які почергово впродовж 1188–1189 рр., 1205–1234 рр. (з перервами різної тривалості) вважалися фактичними сюзеренами Галичини, досить часто демонструючи зацікавлення в тому, щоб оволодіти південно-західними околицями Володимиро-Волинської землі.

Водночас із політичними, юридичними нововведеннями угорців на підконтрольних Арпадам східнослов'янських територіях активно працювали католицькі місіонери з числа як білого,

---

¹ Матеріал для написання даної статті було зібрано завдяки усесторонній підтримці Словацької Академічної Інформаційної Агенції, м. Братислава (Slovenska Akademična Informačna Agentura, Bratislava, Sk) та Міжнародного стипендіального фонду Videgradfund (Bratislava, Slovak Republic) упродовж 2007–2009 рр.

так і чорного духовенства (1188–1189 pp., 1208, 1214–1215 pp., 1219–1221 pp. тощо). Вказана теза ґрунтується на численних свідченнях Іпатіївського, Воскресенського літописів², кількох пізньосередньовічних нарративних пам'яток Русі³ і Польщі⁴, а також дипломів і булл римських пап⁵, канцелярії архієпископів Естергому та безпосередньо – угорських королів⁶. Джерельна база даного предмета дослідження цілком повна задля встановлення основних етапів міжконфесійних контактів на вказаній території. Звідси – величезна кількість фундаментальних статей та монографій, які впродовж ХІХ – початку ХХІ ст. вийшли з-під пера багатьох істориків країн Центрально-Східної Європи. Однак не вважаємо доцільним наводити їхній перелік та аналіз основних положень, оскільки жоден із авторів не зупинився на питанні участі в міжконфесійному діалозі першої особи в ієрархії угорського духовенства – архієпископа м. Естергому (одна із резиденцій Арпадів поряд із Секешфехерваром)⁷.

Вказана персона від кінця ХІ ст. коронувала всіх представників першої угорської династії, а на початку ХІV ст. участь священнослужителя була обов'язковою також і при інтронізаційних урочистостях королів з роду Анжу, що принагідно продемонструвало “потрійне” коронування Кароя Роберта (Carolus, 1308–1342 pp.).

Дипломатичне листування монархів із архієпископами, опубліковане у кодексах та регестах Р. Марсіни, І. Сентпетері, Г. Феєра⁸ та ін., засвідчує особливий пієтет перших до справи

² Іпатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей [ПСРЛ]*, Санкт-Петербург 1908, т. 2, стб. 665, 721–722, 731; Воскресенская летопись. *ПСРЛ*. Москва 2001, т. 7, с. 119 та ін.

³ Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы. *ПСРЛ*. Москва 1978, т. 34, с. 82 та ін.

⁴ Długossii Joannes. *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*. Warszawa 1973, lib. 5–6, p. 204, 234.

⁵ *Акты исторические, относящиеся к России*. Санкт-Петербург, 1841, т. 1, с. 3–4. Romae 1859, t. 1, s. 1 etc.

⁶ *Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI–XIV század*. Budapest, 1960, old. 126–127; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Budae 1829, t. 3, v. 1, s. 163.

⁷ Zsoldos A. A király úr színe előtt. *História*, 2002, n. 9–10, old. 11–12.

⁸ *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke: 3 kötetekben*. Budapest 1923, к. 1, 576 l.; *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Bratislava 1971, t. 1,

опривілейовування духовенства, надання різноманітних прав, пільг тощо. Подібні позиції можна прослідкувати у Золотих буллах Ендре II від 1222 та 1231 рр., де чимало артикулів присвячено церковним питанням⁹.

Особливе місце займає також угода від 1233 р., укладена у м. Берегсас між королем Ендре II та представниками папи Григорія IX (Gregorius, 1227–1241 рр.) стосовно надання угорському духовенству пільг у сфері видобутку та торгівлі сіллю¹⁰. Вказане повідомлення особливо цінне з огляду на опосередковано підтверджений літописами високий рівень зацікавленості Арпадів використанням соляних копалень Галичини¹¹.

Аналізуючи повідомлення польських, східнослов'янських, угорських та ін. джерел, можемо зафіксувати наступні спостереження про участь архиєрея м. Естергом¹² у кількох епізодах русько-польсько-угорських відносин.

Перша офіційна згадка, наведена під 1193 р. у хронологічно найближчій “Хроніці” Богухвала¹³ та згодом відтворена Яном Длугошем¹⁴ і Мацеєм з Мехова¹⁵, фіксує присутність архиєпископа Йоба серед послів короля Бели III під час укладення угоди з делегатами краківсько-сандомирського князя Казимира III Справедливого (Casimirus, 1177–1190, 1191–1194 рр.) єпископом Фульконієм (Fulco) та палатином Миколаєм (Nicolaus), стосовно

---

504 s.; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Budae 1829–1841, t. 3–7.

⁹ *The Laws of the medieval kingdom of Hungary*. Idyllwild 1999, t. 1, p. 32–39.

¹⁰ Almosi T. A beregi egyezmény megkötetésének diplomáciai mozzanatai. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta historica*. Szeged 1986, t. 83, old. 31–41.

¹¹ Ипатьевская летопись, стб. 790–792; Волощук М.М. Докладно про угорський слід у версії походження назви міста Коломиї. *Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі / Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї магдебурзького права, Коломия, 27 жовтня 2005 р.* Коломия 2005, с. 38–50.

¹² У досліджуваний період перебували на престолі чотири архиєпископи Естергому (archiepiscopus Strigoniensis): Йоб (Iob, 1185–1203 рр.), Іоанн (Ioannes, 1205–1223 рр.), Томаш (Thoma, 1224 – ? рр.), Роберт (Robert, 1226–1239 рр.).

¹³ Kronika Boguchwala i Godyslawa Paska. *Monumenta Poloniae Historica* [MPH]. Warszawa 1961, t. 1, s. 105.

¹⁴ Długossii Joannes. *Annales...*, s. 154.

¹⁵ Maciej de Miechowita. *Chronika Polonorum*. Kraków 1986, s. 105.

поділу сфер впливу у сусідніх Галицькій і Волинській землях після складних міждинастичних польсько-угорських конфліктів 1188–1190 рр.¹⁶ Польські джерела не повідомляють, у чому полягала роль archiepiscopi Strigoniensi під час переговорів, які відбувалися у Спіші (очевидно, сучасне словацьке м. Спішське Подградье, відоме своїми середньовічними фортифікаціями часів Арпадів). Не виключено, що окрім питання про примирення правлячих монархів, яке відбулося в тому ж році під час особистої зустрічі Бели і Казимира¹⁷, угорські і польські священнослужителі, як ми припускаємо, повинні були обговорити обставини міжконфесійного конфлікту у Галичині (1188–1189), спровокованого насамперед тим, що “Оугре... в божницях... почаша кони ставляти”¹⁸. Підставою для подібного судження є загальні тенденції розвитку східної політики папства на рубежі XII–XIII ст., зокрема на Русі, підтверджені подіями 1214–1215/1216 рр.

В історичній літературі досі не з’ясовано, чи був наступник Йоба – естергомський архієпископ Іоанн причетним до справи поширення впливів католицької Церкви на схід від Карпат у контексті відправлених папою Інокентієм III (Innocens, 1198–1216 рр.) угорському і руському духовенству двох булл, датованих 7 жовтня 1207 р. Ймовірно, що прийняття королем Ендрє II у другій половині 1205 р. титулу *Galitiae Lodomeriaeque rex*,

---

¹⁶ Вказане повідомлення досі в історичній літературі оцінюється дуже обережно, як таке, що, ймовірно, було свідомо сфальсифіковане на початку XIII ст. (власне, у часі створення Богухвалом своєї праці) в контексті поглиблення впливів Арпадів та краківських П’ястів у Верхньому і Середньому Подністров’ї, Володимирському, Белзькому, Крем’янецькому князівствах та ін. Однак, на наш погляд, автентичність тексту підтверджена хоча б останніми коментарями виданнями “Історії Польщі” Я. Длугоша російської дослідниці Н. Щавелевої (див.: Щавелева Н.И. *Древняя Русь в “Польской истории” Яна Длугоша (книги I–VI): текст, перевод, комментарии*. Москва, 2004, с. 184, 439). Вірогідність звістки Богухвала теж не заперечували І. Гарайда, В. Пашуто, Б. Влодарський (див.: Гарайда И. Галицька політика угорських королів Бейлы III-го и Андрія II-го. *Зоря-Ножна*. 1943. № 1–4, с. 127; Пашуто В. Т. *Внешняя политика Древней Руси*. Москва 1968, с. 162; Włodarski B. *Polska i Rus (1194–1340)*. Warszawa 1966, s. 12).

¹⁷ Щавелева Н. И. *Древняя Русь...*, с. 337.

¹⁸ Ипатьевская летопись..., стб. 665.

його видимий сюзеренітет над Галицькою землею як в особистісному відношенні щодо місцевих східнослов'янських князів, так і в питанні реальних політичних впливів упродовж кінця 1205–1207 рр. через призму здобуття високого авторитету та поваги в боярському середовищі, спричинили наміри верховного понтифіка звернутися ad “*Archiepiscopis, episcopis, abbatibus et aliis tam clericis, quam laicis per regnum Ungariae*” з пропозиціями “...panis intellectus et vitae ad alias ecclesias cum doctrina fidei procedat et aqua sapientiae salutaris”¹⁹.

Оскільки інша аналогічно датована булла адресувалася “*archiepiscopis, episcopis, et universis tam clericis quam laicis per Rutheniam*”, біблійними цитатами натякаючи на важливість реалізації унії Церков: “...ut sicut est unus pastor, sic fiat unum ovile”²⁰, зрозуміло, що подібні релігійні перетворення могли відбутися виключно у добре контрольованих Арпадами подністровських землях, тобто, у Галичині. Порівняльна характеристика актового матеріалу папської канцелярії свідчить, що нунцій Григорій (Gregorius) потрапив до Угорщини, і, як припускають окремі дослідники²¹, передав Ендре адресовану йому буллу. Невстановленим залишається питання, чи реалізувалася на Русі подальша місія посланця, і яка роль у місіонерських планах Інокентія відводилася архієпископу Іоанну.

Звернення Інокентія III ad *Archiepiscopis Ungariae* чітко свідчить про обізнаність естергомського архиєрея в деталях східнослов'янської політики понтифіка, котрий у офіційних дипломах називав Іоанна “*venerabilem fratrum nostrum*”²². Відтак не виключеною, на наш погляд, є причетність останнього

¹⁹ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis...*, t. 3, v. 1, s. 54; Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII ст. у своїх змаганнях до церковної унії. *Записки Наукового товариства імені Шевченка [НТШ]*. Львів 1917, т. 123–124, с. 75.

²⁰ *Акты исторические, относящиеся к России...*, с. 3; Чубатий М. Західна Україна..., с. 76–77.

²¹ Дашкевич Н. *Первая уния юго-западной Руси с католичеством*. Киев 1884, с. 2; Гарайда И. *Галицкая политика...*, с. 140; Свідерський Ю.Ю. *Боротьба Південно-Західної Русі проти католицької експансії в X–XIII ст.* Київ 1983, с. 80; Чубатий М. Західна Україна..., с. 12 та ін.

²² *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae...* t. 1, s. 154.

до галицького правління трансільванського воєводи Бенедикта (осінь 1208 – літо 1209 рр.), який повинен був реалізувати плани папи та, як об’єктивно стає зрозумілим, – вищого угорського духовенства (“томитель... блоудь творя и оскверняхоу жены же и черницы и попадьи”²³). Джерела не підтверджують, що в зафіксованих пам’яткою заходах брали участь представники католицьких священнослужителів, хоча в історичній літературі таке припущення є²⁴.

Причетність архієпископа Іоанна до активної реалізації задумів папи розширити власний вплив на західні землі Русі, починаючи ще від 1207 р., підтверджується подіями 1214–1215/1216 рр. під час переходу Galitiae під владу малолітнього сина Ендре II – Калмана (Calmanus, 1210–1241 рр.). Повідомлення Я. Длугоша свідчить, що: “Руська знать [primoges Russogum] звернулася до паннонців... і просила їхнього короля Андрія призначити собі правителем його сина Коломана, обіцяючи бути йому вірними і шанувати”²⁵. Впродовж короткого часу посланці Арпадів відбули до Риму задля “postulatio nostra super coronando filio nostro in regem Galicie”²⁶. Подібний інтронізаційний акт повинен був здійснити архієпископ Естергому, про що монарх просив Інокентія в одному з дипломів, адресованих папі ще у 1214 р. “...nostro i... Strigoniensi archiepiscopo, detis in mandates... dictum filium nostrum in regem... inungat”²⁷.

Обидва прохання Ендре були задоволені, підтвердженням чого є диплом Григорія IX від 1222 р., у якому зазначалося “Colomanno per... Strigoniensem archiepiscopum... coronato in regem”²⁸. Інформація, наведена в королівському дипломі від 1234 р., дала підстави історикам М. Чубатому та У. Каллаю

²³ Ипатьевская летопись..., стб. 722.

²⁴ Див., наприклад: Чубатий М. Західна Україна..., с. 14.

²⁵ Шавелева Н.И. *Древняя Русь...*, с. 199, 352; Dlugossii Joannes. *Annales...*, p. 204. Ex origine: “Pannonii arciores rei huic visi per primores Russorum aditi sunt, et rex eorum Andreas suppliciter a Ruthenis exoratus, ut filium suum Colomannum illis in dominum preficeret, offerentes se illi fide et devocione sincera parituros”.

²⁶ Чубатий М. *Західна Україна...*, с. 80.

²⁷ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis...*, t. 3, v. 1, p. 164; *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram Illustrantia...*, t. 1, p. 1.

²⁸ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis...*, t. 3, v. 1, p. 356.

датовати помазання Калмана “ex indulgentia sedis apostolice dyadematae, illustrem regem Galicie” кінцем 1214 р.²⁹. Однак ми з версією вчених не до кінця згідні. Судячи з послання Ендре II до Інокентія III, датованого (літом ?) 1215 р., станом на літо – початок осені 1215 р. Кальман “castrum Galicie... cum paucis commorabatur obsederit”³⁰, куди, як вдало підкреслює М. Чубатий, він приїхав заздалегідь³¹. Оскільки перший диплом Ендре до папи датується 1214 р. (на жаль, день і місяць невідомі), зрозуміло, що його було складено не раніше кінця осені – зими поточного року³². Отже, слід було отримати від Інокентія згоду на коронування, підтвердження чого, судячи з диплома від (літа ?) 1215 р., потрапило до короля не раніше кінця зими – початку весни 1215 р. Відтак, саме в Угорщині, на нашу думку, пройшло помазання на короля Галичини (як перший крок легітимізації, але це ще не коронація – М.В.), про що писав Ендре папі у виснаженому акті.

²⁹ Kállay U. Mirok koronázták meg Kálmánt Halics felkent királyát, a pápától küldött koronával. *Századok*. Budapest 1903, évf. 37, old.673; Чубатий М. *Західна Україна...*, с. 19.

³⁰ Важко сказати, яку саме фортецю мав на увазі Ендре. Станом на початок ХХІ ст. археологічно підтверджено, що оборонні споруди навколо Галича не були суцільними, а локалізувалися поблизу окремих найважливіших у військовому значенні об’єктів, як, наприклад, – біля церкви святого Пантелеймона, на території Крилоського городища та ін. Ми вважаємо обґрунтованішим висновок Б. Томенчука, який переконує: резиденція Калмана, найправдоподібніше, знаходилася на території сучасного Старостинського замку у м. Галич (див.: Томенчук Б. П. *Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація*. Івано-Франківськ 2006, с. 201).

³¹ Чубатий М. *Західна Україна...*, с. 19.

³² Подібний висновок об’єктивно впливає із загальної логіки перебігу подій у Галицькій землі впродовж 1214 р. Навесні краківсько-сандомирський князь Лешек Білий (Lestko Albus, 1202–1227 рр., з перервами) здійснив похід проти ставленика Арпадів – боярина Володислава Кормильчича, який “вокняжися в Галичи”. Згодом Ендре, дізнавшись про даний факт, в тому ж році (напевно десь влітку) організував кампанію проти поляків, не зумів її провести, успішно зустрівся із послом Лешка Пакославом, а восени 1214 р. і самим князем (домовившись про шлюб між дітьми Кальманом і Соломією, відповідно), по завершенні чого не швидше як наприкінці осені “...послав і я Володислава”. Такі дії потребували чимало часу для втілення в життя, тому, на нашу думку, король міг відправити подібного диплома Інокентію III лише після отримання звістки про переможне завершення військової експедиції.

Важко припустити, судячи із найприскіпливіших хронологічних підрахунків, щоб такі важливі дієства відбувалися поза межами Угорщини. Оскільки Ендре у посланні до Інокентія III від 1214 р. просив здійснити коронування свого сина саме за посередництвом естергомського архиєрея (тому що: "...solam Strigoniensem ecclesiam in officials domus regie iurisdictionem habere"³³), можна припустити, що це відбулося у м. Секешфехервар (кінець 1214 р.). Зважаючи на інтронізаційні традиції Арпадів кінця XI–XIII ст., їхню надмірну шанобливість до священних регалій династії (наприклад, "свята правиця" короля Іштвана I), цілковиту мовчанку джерел досліджуваних кількох років (спричинену, на наш погляд, буденністю даного факту для угорської знаті), інше місце називати важко.

Однак помазання відбувалося без належних інсигній, зокрема – корони (*quatinus coroman auream*), яку Ендре просив вислати, як вказує М. Чубатий, під час походу в Галичину влітку 1215 р.³⁴ Отже, між кінцем 1214 – літом 1215 рр. Кальман прибув до Галича, опікуни із числа угорської знаті, зокрема, згадуваний у літописі "Бенедикть Лысы ... епископы и попы изгна из церкви, а свое попы приведе Латинские на службу"³⁵, очевидно, як вказував Я. Длугош, "...ritus ipsorum et generis (Ruthenorum. – *M.B.*) exterminium effecturam"³⁶.

Саме така діяльність спричинила, за словами дослідників³⁷, заворушення серед руського населення, описані у дипломі Ендре II до папи від (літа ?) 1215 р. Відтак малолітній герцог виявився оточений *per Ruthenorum exercitum* у одній із місцевих фортець³⁸, ще не будучи остаточно легітимізованим як *Galitiae rex*.

³³ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis...*, t. 3, v. 1, p. 163.

³⁴ Чубатий М. Західна Україна..., с. 20.

³⁵ Ипатьевская летопись..., стб. 732; Воскресенская летопись..., с. 119; Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы..., с. 82.

³⁶ Dlugossii Joannes. *Annales...*, s. 204; Щавелева Н.И. *Древняя Русь...*, с. 199.

³⁷ Пашуто В.Т. О политике папской курии на Руси (XIII век). *Вопросы истории*. 1949, № 5, с. 59; *Його же. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*. Москва 1950, с. 201; Свідерський Ю.Ю. *Боротьба Південно-Західної Русі...*, с. 85–86; Чубатий М. Західна Україна..., с. 19; Winter E. *Russland und das Papsttum*. Berlin 1960, bd 1, s. 84 та ін.

³⁸ *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram Illustrantia...*, p. 1.

Таким чином, коронація угорського престолонаслідника *reg dyademaе*, про що вказувалося у дипломі від 1234 р., відбулася виключно після зняття облоги з вищеназваного замку, як опосередковано свідчить згаданий нами диплом від (літа ?) 1215 р. та польський нарративний матеріал³⁹. Відтак, на наш погляд, архієпископ Іоанн міг перебувати у складі війська, яке вирушило залагодити непорозуміння у східнослов'янських володіннях Ендре. Про *aliis episcopis*, яких Кальман *ex Pannonia adduxerat*, також вказував Я. Длугош⁴⁰.

Угорський монарх, як *Galiciae Lodomeriaeque rex*, у порівнянні зі своїм сватом Лешком Білим, зберігав пріоритетність у питанні коронації сина на *regem Galiciae*. Тому ми переконані, що в Галичі разом із краківським єпископом Вінцентієм Кадлубком (згадуваним Я. Длугошем) станом на літо – осінь 1215 р. естергомський архиєрей був присутній (*sic!*). Саме він і мав у вказаний час завершити інтронізаційні заходи угорського герцога *коронуванням* (курсив і підкреслення наше – *M.B.*), як ми припускаємо, в “цркви стѣя Бца придвца Мрія”, де у вересні 1210 р. при майже аналогічних обставинах було посаджено на князювання ставленика Ендре II – Данила Романовича⁴¹. Подібна акція, проведена на священному для місцевого населення місці, всього на відстані кількох десятків метрів від “Галичиної могили”, мала б, на нашу думку, додатково підкреслити легітимність коронації малолітнього престолонаслідника, особливо в очах зацікавленого в цьому боярства.

Ми погоджуємося з думкою М. Чубатого, що одночасно із завершенням інтронізації Кальмана угорський король забрав свого сина до Угорщини⁴². Серед угорців, які залишилися у галицьких землях, судячи з актового матеріалу, естергомського архиєрея теж не було⁴³.

³⁹ *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram Illustrantia...* р. 1; *Dlugossii Joannes. Annales...*, s. 204; Щавелева Н. И. *Древняя Русь...*, с. 199.

⁴⁰ *Dlugossii Joannes. Annales...*, р. 204; Щавелева Н. И. *Древняя Русь...*, с. 199.

⁴¹ *Ипатьевская летопись...*, стб. 727.

⁴² Чубатий М. *Західна Україна...*, с. 22.

⁴³ Таке припущення підтверджується присутністю Іоанна в списках учасників IV Латеранського собору, який почався 1 листопада 1215 р. (див.: Чубатий М. *Західна Україна...*, с. 23). Опосередковано про відсутність естергомського

Таким чином, у контексті поширення угорських династичних впливів на схід (початок XIII ст.) естергомський владика об'єктивно був задіяний у даному процесі через ідеологічну підтримку Арпадів, церковне благословення та взаємодію з римськими понтифіками. Детальний аналіз джерел, які відображають різноплановість еволюції русько-угорських відносин вказаного проміжку часу, засвідчує низку згадок щодо діяльності досліджуваної нами персони.

Однак подібні контакти продовжували мати місце і в межах Угорського королівства. Зокрема, під 1218 та 1232 рр. у двох королівських грамотах згадується Ladislaus Ruthenus, який по сусідству із володіннями естергомського архієрея (спершу Іоанна, а згодом Роберта) в межах села Пагран (*villa Pagran, in comitatu Nitriensi*) мав у своєму розпорядженні 25 виноградників та кілька десятків сервів⁴⁴. Ідентифікація вказаного східнослов'янського персонажа має тривалу історію⁴⁵, хоча ми впевнені, що в обох дипломах йдеться про галицького боярина Володислава Кормильчича, який у 1214 р., згідно з Іпатіївським літописом, виїхав до Угорщини⁴⁶.

Судячи з акту № 2 (від 1232 р.), колись (на наш погляд, близько 1216–1217 рр.) вказану територію *ex indignatione* (“...*propter quandam nostram indignationam a iam dicta ecclesia*

архієрея в Галичині свідчить дипломатичне листування останнього з Ендре II, датоване кінцем 1215 р. (див.: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae...*, t. 1, s. 155–157). Очевидно, що восени 1215 р. архієпископ вже перебував в Угорщині, повернувшись сюди одразу ж після коронації Калмана, а згодом відбув до Риму.

⁴⁴ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis...*, t. 3, v. 1, s. 257; *Monumenta ecclesiae Strigoniensis...*, t. 1, p. 218, 287.

⁴⁵ Гарайда І. Галицька політика..., с. 144; с. 150; Майоров А.В. *Галицко-Вольнская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольской период. Князь, бояре и городская община*. Санкт-Петербург 2001, с. 362; Пашуто В. Т. *Внешняя политика...*, с. 244; Font M. *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Budapest 1998, old. 218; Фонт М. Венгры на Руси в XI–XIII вв. *А се его сребро: Збірник праць на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя*. Київ 2002, с. 92; Grzesik R. *Książę węgierski żonaty z córką Mściśława halickiego. Przyczynek do problemu czasu i miejsca powstania kroniki węgiersko-polskiej. Kwartalnik Historyczny*. 1995, z. 3–4, s. 30 та ін.

⁴⁶ *Ипатьевская летопись...*, стб. 731.

abstuleramus”, інші причини не вказані – *М.В.*) Ендре II відібрав від архієпископа Іоанна⁴⁷. Земля була передана Ladislao Rutheno, який нею і користувався до смерті (близько 1231, або 1232 рр.)⁴⁸. Поясненням подібного кроку монарха у ставленні до архієпископа, на наш погляд, могли бути невдачі у справі поширення католицизму в Галичині впродовж 1215–1216 рр., 1219–1221 рр. та в другій половині 20-х рр. XIII ст.⁴⁹, або ж проблеми у відносинах з духовенством, які перманентно тривали з 1218 р. до початку 30-х рр. XIII ст., і були безпосередньо залежними від стосунків Арпадів із папством⁵⁰.

Відтак, ми вважаємо, що один із активніших ініціаторів встановлення *in Galitiae* влади угорського короля – боярин Володислав за рахунок переділу земельної власності естергомського архієпископа у с. Пагран отримав на свою користь частину його колишніх володінь. Однак, зі смертю першого, Ендре II поспішив “*populos cum terris et vineis supradictis sepedicte ecclesie duximus, restituendos*”, чим, як вказує диплом від 1232 р., намагався заслужити спасіння душі (“*ob remedium Anime nostre*”)⁵¹, розуміючи, очевидно, несправедливість конфіскації від 1216, або 1217 рр.

Таким чином, у системі русько-угорських відносин кінця XII – першої третини XIII ст. особа естергомського архиєрея посідала одне з помітних місць, періодично будучи залученою королями у дипломатичних і міжконфесійних діалогах та конфліктах. Активність руської політики Арпадів зрештою призвела до коронування герцога Кальмана впродовж кінця 1214–1215 рр. на галицького короля, до чого архієпископ був безпосередньо причетним, відігравши також поважну роль у процесі визрівання такої ситуації. Будучи добре ознайомленим зі специфікою розвитку Галицької землі вказаного періоду, окремими місцевими представниками галицького боярства, руськими князями, церковний зверхник так і не зумів допомогти правлячій угорській

⁴⁷ *Monumenta ecclesiae Strigoniensis...*, t. 1, p. 287.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 218, 287.

⁴⁹ Чубатий М. Західна Україна..., с. 20–21.

⁵⁰ *Esztergomi érsekék 1001–2003*. Budapest 2003, old. 100.

⁵¹ *Monumenta ecclesiae Strigoniensis...*, t. 1, s. 287.

династії реалізувати власні плани щодо володіння вказаними територіями, внаслідок чого, як ми вважаємо, позбувся значної кількості земель.

Однак спорадичність та уривчастість документально зафіксованих згадок про вказаних осіб, їхнє перебування на Русі, участь у різнопланових заходах Ендре II не дають нам підстав сформулювати цілісного уявлення з досліджуваної проблеми. Очевидно, що в даній ситуації допоможе майбутня робота з актовим матеріалом інших угорських архієпископств, монастирів, які проводили місіонерську активність у східнослов'янських володіннях тощо.

Myroslav Voloshchuk. THE ROLE OF THE ESTERGOM ARCHBISHOP IN THE RELATIONSHIPS BETWEEN RUS' AND HUNGARY IN THE PERIOD FROM THE END OF THE 12TH UP TO THE MIDDLE OF THE 13TH CENTURY

The article deals with the involvement of the Estergom archbishoprics in the politics of the Arpads aimed at conquering the Halych Principality.

Key words: Halych Principality, Arpads, the Estergom archbishop, Vladyslav Kormylchych.